HARBIY TA'LIM JARAYONIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK OFITSERLARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Sattorov Najmiddin Po'latovich
O'R harbiy xavfsizlik va mudofaa universiteti huzuridagi Quruqlikdagi qo'shinlar instituti katta o'qituvchisi, podpolkovnik

Annotatsiya. *Maqolada harbiy ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Zamonaviy harbiy ta'lim tizimida ofitser kadrlarni tayyorlash sifatini oshirish, ularda kasbiy bilim, amaliy ko'nikma, mustaqil fikrlash, tezkor qaror qabul qilish, liderlik va mas'uliyat kabi muhim kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik ahamiyati asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *harbiy ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, bo'lajak ofitser, kasbiy kompetensiya, harbiy-pedagogik jarayon, kasbiy tayyorgarlik, liderlik, mustaqil qaror qabul qilish, innovatsion pedagogik texnologiyalar, amaliy mashg'ulot.*

Аннотация. *В статье с научно-педагогической точки зрения проанализированы вопросы развития профессиональных компетенций будущих офицеров на основе компетентностного подхода в процессе военного образования. Обоснована педагогическая значимость повышения качества подготовки офицерских кадров в современной системе военного образования, формирования у них таких важных компетенций, как профессиональные знания, практические навыки, самостоятельное мышление, оперативное принятие решений, лидерство и ответственность.*

Ключевые слова: *военное образование, компетентностный подход, будущий офицер, профессиональная компетенция, военно-педагогический процесс, профессиональная подготовка, лидерство, самостоятельное принятие решений, инновационные педагогические технологии, практическое занятие.*

Abstract. *The article provides a scientific and pedagogical analysis of the development of professional competencies of future officers based on the competency-based approach in the military education process. It substantiates the pedagogical significance of improving the quality of officer training in the modern military education system and developing such essential competencies as professional knowledge, practical skills, independent thinking, prompt decision-making, leadership, and responsibility.*

Keywords: *military education, competency-based approach, future officer, professional competence, military-pedagogical process, professional training, leadership, independent decision-making, innovative pedagogical technologies, practical training.*

Bugungi kunda dunyoda yuz berayotgan geosiyosiy o‘zgarishlar, xavfsizlik muhitidagi murakkab jarayonlar hamda zamonaviy harbiy texnologiyalarning jadal rivojlanishi harbiy kadrlarni tayyorlash tizimiga qo‘yiladigan talablarni tubdan o‘zgartirmoqda. Ayniqsa, harbiy sohada xizmat faoliyatini samarali tashkil eta oladigan, murakkab vaziyatlarda mustaqil va tezkor qaror qabul qiladigan, yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlik, intellektual salohiyat va liderlik qobiliyatiga ega ofitserlarni tayyorlash dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

An’anaviy ta’lim yondashuvida asosan bilimlarni o‘zlashtirish va ularni qayta bayon qilishga ustuvorlik berilgan bo‘lsa, zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvda olingan bilimlarni real kasbiy faoliyatda samarali qo‘llash qobiliyati asosiy mezon sifatida qaraladi. Bu esa harbiy ta’lim jarayonida nafaqat nazariy bilimlarni o‘rgatish, balki ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llash, kasbiy muammolarni tahlil qilish, jamoani boshqarish va mas’uliyatli qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishni taqozo etadi.

Kompetensiyaviy yondashuv bo‘lajak ofitserning kasbiy shakllanishini yaxlit pedagogik jarayon sifatida tashkil etishga xizmat qiladi. Bunda ta’lim oluvchining bilim darajasi bilan bir qatorda uning amaliy tayyorgarligi, kommunikativ qobiliyati, psixologik barqarorligi, tashabbuskorligi va kasbiy mas’uliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtayi nazardan, harbiy ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish nazariy va amaliy jihatdan muhim ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi – harbiy ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishga doir pedagogik yondashuvlar, metodlar va tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarni ilmiy asoslash.

Tadqiqotning asosiy vazifalari:

kompetensiyaviy yondashuvning nazariy-pedagogik asoslarini o‘rganish;

bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalari mazmuni va tarkibiy qismlarini aniqlashtirish;

harbiy ta’lim jarayonida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali metod va vositalarini belgilash;

takomillashtirilgan metodikaning pedagogik modelini ishlab chiqish;

kasbiy kompetensiyalar rivojlanganligini baholash mezonlari va ko‘rsatkichlarini taklif etish.

Mazkur tadqiqotda bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-pedagogik yondashuvlar asos qilib olindi. Tadqiqot metodologiyasining asosini tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar tashkil etadi.

Tizimli yondashuv bo‘lajak ofitserlarni kasbiy tayyorlash jarayonini o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlardan tashkil topgan yaxlit pedagogik tizim sifatida o‘rganish imkonini beradi.

Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim oluvchilarda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, kasbiy vazifalarni mustaqil bajarish va nostandart vaziyatlarda maqbul qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishga yo‘naltiriladi.

Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv harbiy ta’lim oluvchilarni kasbiy faoliyatga yaqinlashtirilgan amaliy mashg‘ulotlar, muammoli topshiriqlar va vaziyatli mashqlar orqali tayyorlashni nazarda tutadi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv esa har bir kursantning individual imkoniyatlari, intellektual salohiyati, qiziqishlari va kasbiy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olishga xizmat qiladi.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanish nazarda tutiladi:

Nazariy metodlar: ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, tizimlashtirish va modellashtirish.

Empirik metodlar: pedagogik kuzatish, suhbat, anketa so‘rovi, test sinovlari va ekspert baholash.

Pedagogik tajriba-sinov metodlari: aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlarini tashkil etish.

Matematik-statistik metodlar: tajriba-sinov natijalarini miqdoriy va sifat jihatdan tahlil qilish.

Bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalari tarkibi

Tadqiqot doirasida kasbiy kompetensiyalarni quyidagi tarkibiy komponentlar asosida rivojlantirish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.

Komponentlar	**Mazmuni**
Motivatsion-qadriyatli	Kasbga qiziqish, harbiy xizmatga sadoqat, mas’uliyat va kasbiy motivatsiya
Kognitiv	Harbiy-kasbiy bilimlar, nazariy tayyorgarlik, tahliliy fikrlash
Faoliyatli-amaliy	Kasbiy vazifalarni bajarish, amaliy ko‘nikmalar va bilimlarni qo‘llash

Kommunikativ-liderlik	Jamoada ishlash, muloqot, boshqaruv va liderlik qobiliyati
Refleksiv-baholash	O‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va kasbiy rivojlanishni rejalashtirish

Mazkur komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi bo‘lajak ofitserning kasbiy jihatdan yetuk mutaxassis sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda quyidagi pedagogik ketma-ketlikni qo‘llash taklif etiladi:

Motivatsion bosqich. Kursantlarda tanlangan kasbga nisbatan ijobiy munosabat, kasbiy mas’uliyat va o‘z ustida ishlash ehtiyojini shakllantirish.

Nazariy-kognitiv bosqich. Harbiy-kasbiy bilimlarni chuqur o‘zlashtirish, tahliliy va tizimli fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish.

Amaliy-faoliyatli bosqich. Amaliy mashg‘ulotlar, vaziyatli topshiriqlar, simulyatsion mashqlar va kasbiy muammoli vaziyatlar orqali bilimlarni amaliyotga tatbiq etish.

Refleksiv-baholash bosqichi. Kursantlarning o‘z faoliyatini tahlil qilishi, erishilgan natijalarni baholashi va individual rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashi.

Ushbu bosqichlarning izchil amalga oshirilishi nazariy bilimlardan amaliy kasbiy faoliyatga o‘tish jarayonini samarali tashkil etishga imkon beradi.

Tadqiqotning nazariy tahlili asosida harbiy ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni samarali tashkil etish uchun bir qator pedagogik shart-sharoitlarni ta’minlash zarurligi aniqlandi.

Birinchidan, harbiy ta’lim mazmunini kasbiy faoliyat talablariga muvofiqlashtirish lozim. Bunda o‘quv fanlari mazmuni nafaqat nazariy bilimlarni egallashga, balki kasbiy vazifalarni mustaqil bajarish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va amaliy qarorlar ishlab chiqishga yo‘naltirilishi kerak.

Ikkinchidan, ta’lim jarayonida faol va interfaol metodlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Xususan, muammoli ta’lim, keys-stadi, loyihaviy ta’lim, vaziyatli mashqlar, guruhiy muhokamalar va simulyatsion mashg‘ulotlar kursantlarning kasbiy faolligini oshirish imkonini beradi.

Uchinchidan, kursantlarning individual kasbiy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish zarur. Bunda individual topshiriqlar, mustaqil ta’lim, o‘z-o‘zini baholash va pedagogik monitoring mexanizmlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

To‘rtinchidan, kasbiy kompetensiyalarni baholash tizimini takomillashtirish talab etiladi. An’anaviy bilimlarni nazorat qilish bilan cheklanib qolmasdan, kursantlarning amaliy vazifalarni bajarish qobiliyati, mustaqil fikrlashi, jamoada ishlashi va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham baholash zarur.

Bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish modeli

Tadqiqot natijasida quyidagi tarkibiy qismlardan iborat takomillashtirilgan metodik model taklif etiladi:

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish modeli

MAQSADLI BLOK

Bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish

METODOLOGIK BLOK

Tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar

MAZMUNIY-JARAYONLI BLOK

Motivatsion, nazariy-kognitiv, amaliy-faoliyatli va refleksiv-baholash bosqichlari

TEXNOLOGIK BLOK

Muammoli ta’lim, keys-stadi, simulyatsiya, amaliy mashg‘ulot, loyiha va mustaqil ta’lim

BAHOLASH BLOKI

Motivatsion, kognitiv, amaliy-faoliyatli, kommunikativ-liderlik va refleksiv mezonlar

KUTILAYOTGAN NATIJA

Kasbiy kompetensiyalari rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, mas’uliyatli va yetakchilik qobiliyatiga ega bo‘lajak ofitser

Taklif etilgan model harbiy ta’lim jarayonining maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari va natijalarini o‘zaro integratsiyalash imkonini beradi.

Kasbiy kompetensiyalarni baholash mezonlari

Bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalari rivojlanganlik darajasini aniqlash uchun uch darajali baholash tizimidan foydalanish taklif qilinadi.

Darajalar	**Asosiy tavsif**
Yuqori	Kasbiy bilimlarni chuqur egallagan, amaliy vazifalarni mustaqil bajaradi, murakkab vaziyatlarda asoslangan qaror qabul qiladi, liderlik va refleksiv ko‘nikmalarga ega
O‘rta	Kasbiy bilimlarga ega, amaliy vazifalarni asosan pedagogik ko‘mak asosida bajaradi, qaror qabul qilishda ayrim qiyinchiliklarga duch keladi
Past	Kasbiy bilimlarni o‘zlashtirishda qiyinchiliklarga ega, amaliy vazifalarni bajarishda doimiy yordamga ehtiyoj sezadi, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari yetarli shakllanmagan

Mazkur baholash mezonlari kursantlarning kasbiy rivojlanish dinamikasini aniqlash, mavjud kamchiliklarni bartaraf etish va ta’lim metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Harbiy ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni qo‘llash masalasi zamonaviy pedagogika fanining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuvning asosiy xususiyati ta’lim natijalarini faqat o‘zlashtirilgan bilimlar hajmi bilan emas, balki ularni kasbiy faoliyatda qo‘llay olish imkoniyati bilan baholashdan iborat.

Jumladan, D. McClelland tomonidan ilgari surilgan kompetensiyalarga asoslangan yondashuv insonning kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyatini belgilovchi individual xususiyatlarni o‘rganishga asoslangan. L. Spencer va S. Spencer esa kompetensiyani samarali kasbiy faoliyat bilan bog‘liq bo‘lgan bilim, ko‘nikma, motiv va shaxsiy xususiyatlar majmui sifatida izohlaydi.

Shuningdek, J. Raven kompetensiyani insonning muayyan faoliyatni samarali bajarishiga imkon beruvchi qobiliyatlar va motivatsion xususiyatlar bilan bog‘liq holda tadqiq etgan.

Mazkur ilmiy qarashlar harbiy ta’lim jarayonida ham muhim metodologik ahamiyatga ega. Chunki bo‘lajak ofitserning kasbiy tayyorgarligi faqat harbiy fanlar bo‘yicha bilimlarni o‘zlashtirish bilan cheklanmaydi. U o‘z faoliyatida intizom, mas’uliyat, tashabbuskorlik, jamoani boshqarish, muloqot va tezkor qaror qabul qilish kabi kompetensiyalarni ham namoyon etishi lozim.

Tadqiqot doirasida taklif etilgan metodikaning muhim jihati shundaki, unda nazariy ta’lim va amaliy tayyorgarlik o‘zaro integratsiyalashadi. Xususan, vaziyatli topshiriqlar va simulyatsion mashg‘ulotlar orqali kursantlarda kasbiy faoliyatga xos muammolarni aniqlash, ularni tahlil qilish, muqobil yechimlarni ishlab chiqish va qabul qilingan qarorlarning natijalarini baholash ko‘nikmalari rivojlantiriladi.

Shuningdek, refleksiv faoliyatning joriy etilishi kursantlarning o‘z imkoniyatlarini anglash, xatolarini tahlil qilish va individual kasbiy rivojlanish strategiyasini shakllantirishiga yordam beradi.

Shu bilan birga, kompetensiyaviy yondashuvni samarali amalga oshirish pedagoglarning kasbiy-pedagogik mahorati, zamonaviy ta’lim vositalarining mavjudligi, o‘quv-metodik ta’minot va baholash mezonlarining aniqligiga bevosita bog‘liq.

Demak, bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda kompetensiyaviy yondashuvni tizimli ravishda joriy etish, ta’lim mazmunini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish va natijalarni kompleks baholash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Olib borilgan nazariy-metodologik tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Harbiy ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni qo‘llash bo‘lajak ofitserlarni kasbiy faoliyatga tayyorlash sifatini oshirishning muhim pedagogik omillaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirishga imkon beradi.

2. Bo‘lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalari motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli-amaliy, kommunikativ-liderlik va refleksiv-baholash komponentlari asosida rivojlantirilishi maqsadga muvofiq.

3. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda muammoli ta’lim, keys-stadi, simulyatsion mashg‘ulotlar, amaliy topshiriqlar va refleksiv faoliyatdan kompleks foydalanish muhim ahamiyatga ega.

4. Taklif etilgan metodik modelning samaradorligi ta’lim maqsadlari, mazmuni, metodlari, vositalari va baholash mezonlarining o‘zaro uzviy bog‘liqligini ta’minlashga asoslanadi.

5. Kasbiy kompetensiyalarni baholashda kursantlarning nazariy bilimlari bilan bir qatorda amaliy faoliyati, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati, liderlik salohiyati va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini ham hisobga olish zarur.

Umuman olganda, kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirilgan metodikani harbiy ta’lim amaliyotiga tatbiq etish bo‘lajak ofitserlarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish, ularning intellektual va amaliy salohiyatini rivojlantirish hamda zamonaviy harbiy xizmat talablariga mos mutaxassislarni tayyorlash uchun pedagogik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, taklif etilgan metodik model, pedagogik shart-sharoitlar, ta’lim metodlari va baholash mezonlaridan harbiy oliy ta’lim muassasalarida o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish va takomillashtirishda foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. McClelland D. C. Testing for Competence Rather Than for Intelligence // American Psychologist. — 1973. — Vol. 28, No. 1. — P. 1–14.

2. Spencer L. M., Spencer S. M. Competence at Work: Models for Superior Performance. – New York: John Wiley & Sons, 1993.

3. Raven J. Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release. – Oxford: Oxford Psychologists Press, 1984.

4. Delors J. et al. Learning: The Treasure Within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. – Paris: UNESCO, 1996.

5. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. 4th edition. – Maidenhead: Open University Press, 2011.

6. Mulder M. Conceptions of Professional Competence // International Handbook of Research in Professional and Practice-based Learning. – Dordrecht: Springer, 2014. — P. 107–137.